

PROBLEMI GLOBALIZOVANJA¹

Sažetak: Svet se odavno ekonomski, politički i kulturno objedinjuje. Krajem 20. veka je objedinjavanje dobilo novo značenje. U svetskoj politici su se ranije podrazumevali sukobi ili saradnja suverenih država. Sada se uspostavlja sve čvršća hijerarhija među raznim ekonomskim i političkim središtima moći. Kod ovakvog globalizovanja se razlike u razvijenosti, bogatstvu i snazi povećavaju, ljudi postaju sve manje bezbedni, a suverenost nacionalnih država se osipa. Priča o jednakosti ima smisla samo kao nestajanje kulturnih razlika u poplavi nekulturne kulture. O demokratiji je teško govoriti uz sve čvršću dominaciju svetske moći. Da li bi moglo da postoji globalizovanje koje ne bi ugrožavalo ljudska prava, koje ne bi sprečavalo ljude da brinu o istini, slobodi i sreći?

Ključne reči: globalizovanje, lokalizovanje, bezbednost, jednakost, demokratija, država, nacija, suverenost, kultura, sloboda.

Ljudi su često pogrešno smatrali da su društvena i politička dešavanja sasvim nova. Da li je globalizovanje novost? Da li je usmereno slobodi i sreći ili održanju neslobode i odlaganju sreće, pri čemu se, kao i ranije, mnogo toga mora uništiti? Iako su se velike priče neslavno završavale, a bolja budućnost odlagana, pitanje „čemu mogu da se nadam“ ostaje zanimljivo. Filozofija neotrgnuta od sadašnjosti ne može da previđa globalizovanje i da ne pita šta je u njegovoj osnovi i da li su njegovi postojeći likovi neizbežni. Može li opšte povezivanje da bude na dobrobit, a ne na štetu ljudi? Može li svet zaista da bude jedan? Imamo li sigurno mesto za posmatranje sveta? Ako je prošlo vreme slike sveta, možda čovek više ne treba da bude posmatrač sveta (*kosmotheoros*)? Kako bi danas mogao da odgovori na bitna pitanja? Da li je u stanju da spozna i celinu i delove, jer se oni, kako je primetio Paskal (Pascal), ne mogu saznati odvojeno? Bila bi šteta ako ljudi ne bi hteli da znaju odakle dolaze,

¹ Tekst je u okviru projekta 179006 koji podržava Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije.

gde su i kuda idu, ako bi odustali od istine i slobode i ne bi održali težnju da budu zaista ljudi. Eufemizmi globalnog novogovora treba da potvrde sve veću brigu o redu, miru, demokratiji, moralu. Stvarnost pokazuje lažnost novogovora. Metež je sve veći, mir ugroženiji, oaze bogatih sve zatvorenije.

Globalizovanje (lat. *globus*, engl. *globe* – sfera) nije nešto sasvim novo. O njemu se sada govori kao o procesu političkog, ekonomskog i kulturnog povezivanja društava i država, odnosno procesu širenja moći i uticaja u svetu i preoblikovanja ustrojstva sveta. Jedni vrše, drugi trpe globalizovanje. Posle propasti antičkih gradova-država, razmišljalo se o svetskom carstvu. Bilo je i kasnije svetskih carstava, ali nijedno nije obuhvatalo ceo svet. Tek krajem 20. veka otvorena je mogućnost oblikovanja planetarnog poretka. Po Hartu i Negriju (Hardt, Negri) se ni savremeno globalizovanje ne može shvatiti bez pojma *carstvo*. U svetu se uporedo s objedinjavanjem stvaraju novi antagonizmi i podele. Današnje „carstvo“, u kome SAD zauzimaju povlašćeno mesto, mora da vodi „pravedne ratove“ i upravlja novim varvarima i pobunjenim robovima (Hardt & Negri, 2000: 18). Još je Marko Aurelije (Marcus Aurelius) tvrdio da je carstvo iznad kraljevstva, odnosno iznad svake druge vlasti. Važi li to i danas? Za Harta i Negrija svetsko carstvo stvara jači revolucionarni potencijal od drugih modernih poredaka. Sve je više onih koji su protiv carstva. Želja da bude stvorena svetska republika je na tragu velikih mislilaca prošlosti, ali možda u sferi utopije. Po Cigleru su današnji gospodari sveta unazadili čovečanstvo za nekoliko vekova opredeljujući se za američko carstvo, a ne za planetarnu demokratiju. (Ziégler 2002: 42)

Termin globalizovanje se upotrebljava u engleskom jeziku od 1959. Njegovo brzo širenje je, po Robertsonu (Robertson), u vezi s uticajem Mekluanovog (McLuhan) pojma „globalno selo“ uvedenog 1960. Koriste se i drugi termini, recimo mondijalizovanje i mundijalizovanje (fr. *monde*, lat. *mundus* – svet). O globalizovanju se od kraja 20. veka mnogo govori. Neki ga hvale, drugi kude. Skovani su pogrdni termini (recimo *globaloney* – glo-glupost, *global babble* – globalno brbljanje). Nekad je uočljivije razaranje starog, nekad pokušavanje stvaranja novog. Globalizovanje je neuspešno objašnjavano starijim terminima, kao što su modernizovanje, internacionalizovanje, univerzalizovanje, liberalizovanje, demokratizo-

vanje, neokolonijalizovanje, neoimperijalizovanje, vesternizovanje, svetski sistem. Da li su postmoderni mislioci tekstovima o globalnoj kulturi ponudili valjanije objašnjenje? Priča o globalizovanju za sada više zaklanja nego što otkriva. Mogu li ljudi da prihvate eksteritorijalnost i ektemporalnost? Transempirijsko političko oblikovanje ugrozilo je tradicionalnu evropsku političku kulturu. (Gidens 1997: 218) Nije nastao nov, jedinstven ideološki obrazac, već se pozajmljuje od starih, najviše od liberalno-demokratskog obrasca. Nekad se čini da ima više globalizovanja, jer se stalno pojavljuju njegovi novi likovi. Ni u Evropi se globalizovanje ne odvija istovetno, a Balkan izgleda kao njegov eksperimentalni prostor. Lokalno se nekad suprotstavlja globalnoj ekonomskoj i političkoj moći, najčešće neuspešno. Ljudi su istovremeno pred globalnim i lokalnim izazovima. Zato se pored globalnog i lokalnog spominje i „glokalno“, u kome se, po Robertsonu, prožimaju lokalni sadržaji i globalni uticaji. Univerzalno se partikularizuje, partikularno univerzalizuje. Regionalno može da bude sinteza lokalnog, element globalnog, ali i vid suprotstavljanja lokalnom ili globalnom. Šta će pretegnuti u Evropi?

Po Heldu (Held) je globalizovanje širenje, produblјivanje i ubrzavanje svetske međuzavisnosti u svim vidovima društvenog života. One koji razmišljaju o globalizovanju podelio je na hiperglobaliste, skeptike i transformacioniste. Hiperglobalisti naglašavaju da je globalizovanje proces u kome nadteritorijalna, nadsacionalna i naddržavna moć stalno raste, dok moć nacionalnih država, lokalnih udruženja i pojedinaca opada. Nacionalne države se pretvaraju u ispostave svetske moći. Da li se radi o neizbežnom, poodmaklom procesu? Da li poveravati u njegov „srećan kraj“? Po hiperglobalistima globalnost je već prisutna u mnogim oblastima, najviše u ekonomiji. Tržište menja društvene odnose. Kultura je uglavnom prepuštena svetskom tržištu. Pošto nema tradicionalnog kulturnog hegemonu, širi se „nekulturna kultura“. Okviri ljudske delatnosti se menjaju. Mreže komunikacija i informacija prekrivaju svet. Neki poput Helda smatraju da nastaje nova, „globalna civilizacija“. Da li je u pitanju istorijski proces koji treba da razumemo, ali ne možemo da zaustavimo, ili postistorijski proces kod koga razmišljanje ne pomaže? Može li proces da bude istovremeno i politički projekt? Neki misle da globalizovanje ne zahteva mnogo teoretisanja, jer se nameće efikasnošću.

Za skeptike globalizovanje je mit. Svet je još podeljen u regionalne blokove, većina nacionalnih država još dovoljno moćna, pa nekakva svetska vlada ne bi mogla da zaista upravlja svim komplikovanim dešavanjima. Ekonomska integrisanost nije potpuna i čak je manja nego krajem 19. veka. Po skepticima se globalizovanje ne dešava samostalno, već je politički projekt u čijem stvaranju učestvuju vlade nekih nacionalnih država ili oni koji stoje iza njih. Da li projekt tek zahteva opšti konsenzus ili je moguć i bez konsenzusa? Da li oko ostvarenja tek treba da budu angažovani svi ljudi, često i nasuprot svojih shvatanja? Po nekima se projekt ne može ostvariti. Što se više natura, otpor je sve veći. Svetu se ne može dugotrajno nametati neki lik reda. Projekt podržavaju predstavnici mnogih ideologija, a i osporavaju s raznih pozicija. Ukoliko je u pitanju proces koji uopšte ne zavisi od volje učesnika, globalizovanje bi bilo neobuzdana stihija, lavina koja neke zatrpa, a drugima otvara put. Ako se radi o projektu, neko je morao da odredi ciljeve, napravi plan izvođenja i odredi učesnike i njihove uloge. Skeptici smatraju da se u svetu povećavaju ekonomska i politička nejednakost, a nacionalna i religijska ostrašćenost spadaju u reakcije na ta povećanja. Globalizovanje se zaklanja težnja da se održi političko i ekonomsko prvenstvo Zapada, da se proguraju nepopularne mere neoliberalne ekonomske strategije i još nepopularnije mere konzervativne neoliberalne politike. Odustajanje od „kulture kulture“ i projekt marketizovanja i političkog i vojnog pokoravanja sveta vode u društvenu katastrofu. Polanji (Polanyi) je tridesetih i četrdesetih godina 20. veka smatrao da su ekonomski procesi rezultati političkih ideja, a ne obrnuto. Haton i Grej (Hutton & Grey) su globalizovanje određivali kao novi projekt desnice. Levica je imala svoj globalni projekt. Nesvrstani su zahtevali izgradnju drugačijeg svetskog poretka.

Za transformacioniste je globalizovanje neizbežan proces prilagodavanja ljudi i ljudskih udruženja svetu koji se stalno menja. Nailazi se na prepreke, ali se proces ipak odvija, mada s neizvesnim daljim smerom. Zasad su vidljive brze ekonomske, političke i kulturne promene u svim delovima sveta. Mnoge najviše zabrinjava promena režima suverenosti, odnosno pristajanje nacionalnih vlada da se odreknu dela suverenosti. Teritorijalnost, suverenost i državna moć više nisu čvrsto povezani, osim kod nekoliko najmoćnijih država. Po Gidensu (Giddens) je intervencija na Kosovu to jasno pokazala.

Globalizovanje često deluje kao potres, jer drugačije reguliše odnose među državama i briše granice unutrašnjih i spoljnih poslova. Pojavljuju se nova regionalna udruživanja. Struktura društava se menja. U većim gradovima su prisutni Sever i Jug, Prvi i Drugi i Treći svet. Pita se i da li pojam „društvo“ odgovara savremenoj situaciji.

Po nekima se može reći da se izašlo iz istorije ili da je počelo novo istorijsko razdoblje, globalno doba. Uvodi li globalizovanje u svet koji raskida sve veze s tradicijom? Retko se pristupa globalizovanju kao celini, već se ispituju neke njegove strane, možda zato što slika globalnog sveta nije jedinstvena. Zbog mnoštva delimičnih slika i različitih pristupa se oni koji razmišljaju o globalizovanju nekad uzajamno ne razumeju. I većina antiglobalista uočava neizbežnost globalizovanja, ali se obično zalaže za drugačiji globalni svet, za globalizovanje odozdo. Svetski moćnici nemaju glavobolju samo zbog antiglobalnih političkih grupa, već i zbog terorista teško određivih političkih shvatanja, koji pokazuju ranjivost globalnog poretka. Za Kelnera (Kellner) je globalizovanje deo predmeta rasprave između modernista i postmodernista. Dok modernisti iznose mane univerzalizovanja i masovne kulture, postmodernisti naglašavaju da globalizovanje može da podržava i lokalnost i različitost. Po Kelneru, živimo u periodu između modernog i postmodernog, između lokalnog i globalnog. Period ulaska u postmoderno društvo liči na neujednačeno vreme renesanse u kome se napredovalo od premodernih ka modernim društvima. Bžežinski (Brzezinski) je umesto Belovog (Bell) termina „postindustrijsko društvo“ neko vreme koristio termin „tehnotrono društvo“. Za Volerstina (Wallerstein) je globalizovanje bespredmetna misaona konstrukcija koju treba odbaciti. Po Burdijeu (Bourdieu) je globalizovanje mit neoliberalnih intelektualaca, ali i misaoni projekt koji se ostvaruje i kome se može suprotstaviti internacionalna država koju tek treba izmisliti. Za Gila (Gil) je globalizovanje pre svega kontrarevolucija kapitala, za Folka (Falk) raspojasano predatorstvo. Po Čomskom (Chomsky), moćne društvene grupe projektom globalizovanja skreću pažnju sa svojih nimalo naivnih poslova. Za Suzan Džordž (George) je reč o neoliberalnom projektu koji bi valjalo zaustaviti. Po Gidensu je globalni svet utopija kojoj se stremi i koja ima šanse da bude ostvarena. Ona je vrh ledenog brega koji u osnovi ima modernizovanje. Četiri zasad neusklađena vida globalizovanja su svetska kapitalistička ekonomiji-

ja, sistem nacionalnih država, svetski vojni poredak i međunarodna podela rada. Gidens se nadao da će „treći put“ pomiriti isključivosti ekonomskog i političkog razvoja. Smatrao je da svaki pojedinac mora da bude spreman za rizik i odgovornost i da ne sme previše da se poziva na jednakost i oslanja na socijalnu pomoć. (Giddens 1998: 100) Da li je globalni svet zemlja koju većina ljudi želi ili zemlja koju bi većina morala da želi? Od odgovora zavisi stav prema globalizovanju. Može li ono da ima i moralno utemeljenje? Možda utopija u ruhu globalne neoliberalne postdemokratije prikriva nastupanje sve iščašenijeg sveta koji se sve brže menja, iako se ne zna gde će se promenama stići? Nejednakosti su sve veće, sloboda i bratstvo prazne parole. Da li se radi o antiutopiji, u kojoj će se ljudi suočiti s novim rizicima i usmeriti protiv svoje volje ka svetu bez morala?

Po Šolteu (Scholte) su bezbednost, jednakost i demokratija značajne teme u vezi s globalizovanjem. (Šolte 2009: 29ff) Postaje li svet bezbedniji? Pravo veta u Savetu bezbednosti je pokazivalo razliku velikih sila i ostalih država. Mogu li nacionalne države okrnjene suverenosti još da garantuju siguran život građana? Termin „globalna bezbednost“ je eufemizam. Za razliku od Povelje OUN-a, u kojoj se ističe bezbednost država članica, globalizatori su zainteresovani pre svega za bezbednost svetskog poslovanja i štite je svim sredstvima. Važan lik globalizovanja je težnja univerzalnoj vojnoj državi, o kojoj je govorio Tojnbi (Toynbee). Volter (Voltaire) je u *Mislina o javnoj upravi* pisao da su svi ljudi jednaki, ali neki građanin Maroka to i ne sluti. Da li je danas drugačije? Da li bi globalizovanje moglo da doprinese jednakosti ili se ono oslanja na svest o nejednakostima koje se ne daju prevazići? Čini se da se raspon raznih nejednakosti među ljudima, klasama i zemljama povećava. Ko tome da se suprotstavi? „Kavijar levica“ Zapada se oko toga i ne trudi. Mnogi, na tragu Hjuma (Hume), smatraju da su uloge u svetu uvek podeljene između onih koji zapovedaju i onih koji su prihvatili da se pokoravaju. Pitanje je samo ko će se naći u kojoj ulozi i kako će se snaći. Ako je ovo neizbežno, može li se još govoriti o demokratiji ili je reč o postdemokratiji u kojoj nema ustaljenih procedura?

Po Darendorfu se ne može utvrditi da je globalno ustrojstvo demokratsko (Dahrendorf 2001: 9). Da li su demokratski izabrane vlasti odgovorne u većini država onima koji su ih izabrali ili više osluškuju svetske moćnike? Može li biti demokratije i na nad-držav-

nom nivou ili je tu reč o transdemokratskom totalitarizmu? Zar bi svetski moćnici dopustili kosmopolitsku demokratiju? Za njih je važnija potrošačka od političke demokratije. Možda se napreduje ka kombinaciji Diveržeove (Duverger) „demokratije bez naroda“ i Habermasove (Habermas) „demokratije bez slobode“? Demokratije nema ako je narod stalno ne zahteva. Izgleda da se ne može očekivati da je narod, udaljen od javnosti, politički nezainteresovan i s malo znanja o globalizovanju, u stanju da učestvuje u donošenju odluka koje se tiču svih ljudi na svetu i u kontrolisanju njihovog sprovođenja. Mogu li nacije da završe brze kurseve u školama postdemokratije? U njima je teže nego u školama u kojima je dominirao marksizam objasniti razlaz teorije i stvarnosti. Po Akselosu (Axelos), mišljenje koje prati planetarnu politiku mora da bude plitko (Akselos 1972: 164). Ono je najglasnije i drugomisleći se teško mogu čuti. Dal je posle Drugog svetskog rata tvrdio da je sve što se ranije mislilo o demokratiji besmisleno (Dahl 1956: 125). I ono što je Dal tada govorio o demokratiji je postalo besmisleno. U *Poliarhiji* je 1971. priznao da na Zapadu postoji osećanje da je nedemokratsko ustrojstvo nedopustivo na Zapadu, ali da se može tolerisati u ostalim delovima sveta. Uslovi za demokratiju su promenjeni. Da li je ono što je nastalo prilagođavanjem promenama i dalje ispravno nazivati demokratija? Hantington (Huntington) je podsećao na reči Džona Adamsa (Adams) da nikad nije postojala demokratija koja nije izvršila samoubistvo. Po Hantingtonu, „manje demokratije“ može da pomogne u prevazilaženju krize u svetu. Može li se demokratija uvoditi bombardovanjem ili je reč o postdemokratskom fundamentalizmu? Može li ona da bude niskog intenziteta, represivna, autoritarna, totalitarna? Zaklanja li se danas iza demokratije često postmoderna dominacija svetske moći? Da li su nekadašnji funkcioneri socijalističkih država, u kojima se tvrdilo da njihova demokratija nije „trula“ kao ona na Zapadu, iskreno za demokratiju ili pomoću nje skrivaju težnju da očuvaju svoje društvene i političke pozicije i preobrase se u „demokratske vođe“? Sme li se govoriti o demokratiji ako je većina građana pasivna i ako nema odlučnog obračuna s korupcijom? Mogu li se u multinacionalnim državama usaglasiti prava pojedinca s kolektivnim pravima manjina? Sme li liberalizovanje da se odvija bez demokratizovanja? Da li demokratske institucije dobro postupaju ako samo posmatraju ono što se dešava na

tržištu? Ako pokušavaju da usaglase politička nastojanja, očekivanja društva i zbivanja na tržištu, koliko daleko smeju da idu u svojim intervencijama? Hoće li ih podržati birokratija? Zar demokratska tranzicija može da bude vremenski neograničena? Koliko dugo političke stranke očišćene od bilo kakve ideologije treba da se privikavaju na pridržavanje demokratske procedure? Može li demokratija da bude „jedina igra u gradu“, ako većina ne zna pravila te igre ili ne želi da ih se pridržava? Globalizatori postupaju po načelu „ko nije s nama, taj je protiv nas“ i pričaju o „unapređenju demokratije“ mešajući se u tuđe poslove. Ne obaziru se na pravdu i pravo i zaboravljaju izreku da iz nepravda ne može da proizađe pravo. Mogu li se ljudi danas okupiti oko strategije koja bi omogućila uvećanje opšte bezbednosti, jednakosti i demokratije ili se radi o još jednoj zamajavajućoj priči? Može li se globalizovati blagostanje? Modeli „države blagostanja“ i „velikog rata protiv siromaštva“ su napušteni. Mogu li se globalizovati odgovornost i solidarnost, otvarati putevi ka ličnosti? Po Tiliju (Tilly) je u narod savremenim demokratijama sveden na hor koji prati solistu ili ćuti (Tili 1997: 116).

Ni u jednoj oblasti društva planetarnost još nije potpuna. Iako na zbivanja u jednom delu sveta sve češće utiču i daleki događaji, u prvo zaista globalno doba tek stupamo. Ljudi su još vezani za nacionalne države, iako one nagomilavaju probleme. Fukujama (Fukuyama) je primetio da su granice država sve propusnije i to ne samo za kapital već i za ideje, kulturu i slike. Tehnologija i ekonomija najčvršće povezuju svet. Nacionalnim državama obično još niko nije formalno nadređen. One se ipak dobrovoljno podvrgavaju globalnoj moći (Nash 2000: 55), a nekad i angažuju oko globalizovanja, jer očekuju da će ono izazvati pozitivne promene u mnogim vidovima društva. Da li je očekivanje opravdano? Da li će se nacionalne države uspešno preoblikovati u građanske države? Često lokalne elite podstiču stvaranje novih nacija. Države su zasad raspete između potrebe da nekako reše mnoge društvene probleme (ili bar spreče njihovo uvećanje) i opasnosti da vlasnici kapitala procene da u drugim državama mogu brže i lakše da ostvare veći profit, što u zemlji iz koje „beži“ kapital vodi ekonomskom i političkom urušavanju. Može li se sigurno odrediti ko stoji iza globalizovanja? Od pretpostavljanja i kritike negativnih učinaka ne treba odustati, iako oni koji imaju korist od globalizovanja označavaju i pretpostavke i kritike

kao elemente paranoične „teorije zavere“ i pozivaju teoretičare da ih odbace. Mogu li se ustanoviti dovoljno efikasni zaštitni mehanizmi? Može li se sprečiti da troškove globalizovanja plaćaju oni koji od njega nemaju korist?

Pojam globalizovanje je postao sveprisutan u teorijama društva i politike. Pojave se tumače drugačije nego onda kada se o globalizovanju nije govorilo. Prostor i vreme kao da postaju sve sabijeniji. Po Robertsonu, i oni koji pokušavaju da tumače globalizovanje učestvuju u globalizovanju, reglobalizovanju i deglobalizovanju, jer istovremeno s globalizovanjem niču nove nacije. Govori se i o „globalizmu“ – ideologiji globalizovanja. Važniji je uticaj globalizovanja na ideologije, jer se globalizatori ne trude mnogo oko sopstvene ideologije, već se služe različitim ideologijama i teorijama. Često je oslanjanje na neoliberalizam i postmodernu. Govori se o globalističkom postimperijalizmu i o SAD-u kao prvoj (a možda i poslednjoj) postimperijalističkoj državi. Pravi se eklektička „papazijanija“, koja skriva da se do objašnjenja nije stiglo i da se ono najčešće i ne traži. Bel je 1960. pisao o „kraju ideologije“, a Fukujama 1989. obznanio „kraj istorije“. Po mnogima je posle sloma istočnog bloka Zapad konačni pobednik, globalizovanje više nema značajnih prepreka, pa nije potrebno mnogo brinuti o teoriji i ideologiji. Po Habermasu je pogrešno smatrati da je načelo tržišta konačno istisnulo sva druga načela. Pobjeda ekonomskog nad političkim i društvenim nije konačna, kao što nije bila ni pobjeda političkog.

Kad je globalizovanje počelo? Ne može se odrediti siguran datum, kao u slučaju nekih istorijskih preokreta. (Rimski car je krajem 359. godine naložio skupu crkvenih velikodostojnika da proglaše arijanstvo za zvanično crkveno učenje. Ljudi su staru godinu ispratili kao hrišćani, a novogodišnje jutro dočekali kao arijanci. Ni danas većini ljudi nije problem da se probude s drugim ubeđenjem.) Ekumenizam (*oikoumene* – svet naseljen ljudima) je od antike imao religijsku i profanu varijantu. Moderni sekularni ekumenizam je možda nastao u trenutku kada je Kolumbo stigao u Ameriku. Trgovci su brzo počeli sebe da smatraju građanima sveta kojima je, kako su tvrdili Hjum i Adam Smit (Smith), svejedno u kom kutku planete će da zarađuju. Bankari su od renesanse poslovali istovremeno sa svim zaraćenim stranama. Vladar koji nije plaćao dugove nije opstajao na prestolu. Tirgo (Turgot), Herder (Herder), Kondorse (Condor-

cet) su pisali o svetskoj istoriji i potrebi objedinjavanja delova planete. Kant je razmišljao o nenasilnom objedinjavanju država. Vođa bavarskih iluminata Vajshaupt (Weisshaupt) je pisao o „novom svetskom poretku“. Sen-Simon (Saint-Simon) je u listu *Glob* promovisao „religiju čovečanstva“, odnosno nauku o ukupnom društvu. Smatrao je da treba objediniti Evropu, a zatim i svet. Mnoge njegove ideje su inspirisale Konta (Comte). Po Marksu (Marx) i Engelsu (Engels), radnici celog sveta moraju da se povežu da bi se izborili s globalnim kapitalizmom. Kantov (Kant) globalizam je bio „blag“. Možda je njegovo shvatanje da su Evropljani sposobniji od Azijata, a ovi od Afrikanaca naličje te „blagosti“? Marksistički globalizam je bio „robustan“, jer je podrazumevao da se utopijski cilj može dostići samo uz revolucionarno nasilje. Neki su razlikovali „globalizovanje odozdo“, „stvaranje demokratije bez granica“, od „globalizovanja odozgo“, posvećenog očuvanju moći globalizatora. Snažnije svetsko objedinjavanje je počelo sredinom 19. veka. Delovi sveta su povezani na razne načine. Postalo je moguće brže stizati do svih zemalja. Tržište i finansije su se sve manje osvrtni na državne granice. Dirkem (Durkheim) i Hophaus (Hobhouse) su uočili ubrzanje globalizovanja. Dirkem je govorio o „međunarodnom životu“. Za Ortegu I Gasetu (Ortega y Gasset), egzistencijalni sadržaj prosečnog savremenog čoveka uključuje celu planetu. Po Zimelu (Simmel), čovečanstvo je drugačija sinteza nego društvo. Mnogi su tražili sličnost današnje ideje novog svetskog poretka (*New Order*) i nacističke ideje novog poretka (*neue Ordnung*). Parsons (Parsons) je smatrao da bi svet mogao da bude objedinjen približavanjem komunističkog kolektivizma i kapitalističkog individualizma. Odnos Evropljana i starijeh kolonijalaca u kolonijama bio je asimetričan. Da li je takav i odnos današnjih globalizatora i onih koje treba globalizovati (odnos dobitnika i gubitnika globalizovanja)? I zagovornici globalizovanja su svesni da ono neće dovesti do jednakih nivoa ekonomskog standarda i raznih vidova kulture. Ni povezanost država neće se kvalitetno poboljšati, već će se samo povećati zavisnost neuspešnih od uspešnih. Izgleda da se ne može izbeći „arogancija moći“ (kao što u Rimu nije bila izbegnuta *superbia* – oholost). Ko su globalizatori? Da li su to moćni pojedinci, snažne transnacionalne korporacije, najjače države, jedna dominantna država (SAD) ili grupa u senci koja o svemu odlučuje? Dok je trajao socijalistički blok država, u njima se govori-

lo o „socijalizmu kao svetskom procesu“, a na grbu prve socijalističke države bio je globus koga prekriva srp i čekić. Izgleda da je akuelno globalizovanje počelo u Americi i da, bez obzira na demokratsku ljušturu, ima sve nehumaniji sadržaj. Verovatno pojedinci i države više ne mogu da izbegnu globalizovanje. Jedni pri tome pokušavaju da izvuku najveću korist, drugi da prođu sa što manje štete. Verovatno bi se globalizovanje moglo sprovesti i uz pokušaje ujednačavanja blagostanja. To je svesno odbačeno i „igra“ postaje sve grublja, razlike bogatih i siromašnih sve veće, a nezaposlenih je sve više. Papa Jovan Pavle II je tvrdio da globalizovanje nije a priori ni dobro ni loše i biće onakvo kakvim ga učine ljudi. Nije rekao da je malo onih koji mogu da utiču na lik globalizovanja. Trudio se da Sveta stolica zadrži mesto u krugu moćnih.

Po Morenu je globalizovanje poslednji stupanj planetarnog razvoja, započetog u 16. veku osvajanjima, porobljavanjima, pljačkom. S druge strane se radi o prvom stupnju u razvoju svetskog društva. (Morin 2001: 12) Za Gidensa je globalizovanje posledica modernosti. Po Robertsonu, „zgušnjavanje sveta“ traje nekoliko vekova i dovelo je do današnje opšte nesigurnosti. Čvrsto povezivanje svih delova sveta nije počelo davno. Možda je prvo objedinjeno finansijsko tržište? Po Jaspersu (Jaspers) je globalizovanje počelo u oblasti nasilja (Jaspers 1949: 162f). Neki početak vezuju za nastanak transnacionalnih korporacija, sve moćnijih i nekad bogatijih od većine država. Moć korporacija je još uvek manja od moći snažnih država (Gidens 1988: 75). (Ima i onih koji smatraju da pravih transnacionalnih korporacija ima veoma malo, jer je u većini korporacija upravljanje vezano za nacionalnu državu, a proizvodnja i trgovina mogu da se obavljaju širom sveta.) Države često ne mogu da zaštite stanovništvo od negativnog delovanja korporacija. Globalizovanju doprinose i potrošači, kojima je kupovanje (shopping) važna dnevna aktivnost. Neki poslovni ljudi su se obogatili koristeći neujednačenost svetskog poslovanja. Priobalni (*offshore*) centri su mesta gde su porezi niski, a kontrola načina poslovanja nekad i ne postoji. Ne radi se samo o državicama, koje nekad i nisu na obali, već i velikim državama koje su neke svoje delove proglasile za ofšor zone. Moć transnacionalnih korporacija sve brže raste i politika postaje sve zavisnija od nje. Globalizovanje je ipak pogrešno posmatrati samo u ekonomskoj sferi. Možda je tek pojava „informatičkog carstva“,

„umreženog društva“, svetske mreže (*World Wide Web*) omogućila pun zamah globalizovanja? (Berners-Li (Berners-Lee) je predstavio WWW iste godine kada je pao Berlinski zid.) Možda je „umreženost“ samo pripremanje za potpunu potčinjenost? I životna sredina je promenjena u celom svetu. Da li tek naziranje kraja nacionalne države znači početak globalne epohe? Po Habermasu, danas su pre države smeštene unutar tržišta nego što su nacionalne ekonomije unutar država. Da li bi u globalizovanju mogle da pretegnu dobre posledice ili je ukupni efekt globalizovanja uvek za veći deo ljudskog roda rđav? Po Hirstu i Tompsonu, u siromašnim delovima sveta nisu uopšte imali korist od globalizovanja (Hirst, Thompson 1999: 168ff). Možda je globalizovanje mit neophodan današnjim ljudima? Ne može se sa sigurnošću predvideti kako će globalizovanje dalje da se odvija, ali se neće odvijati svuda jednako. Po Beku (Beck), globalizovanje pokreće strah od opšteg uništenja. Da li je rizik uništenja smanjen ili uvećan ili se vrši samo preraspodela rizika, na primer izvoženjem opasnih materija u nezagađene sredine siromašnih zemalja? Neodgovornost je postala organizovana. Da li je u pravu Bek, koji je govorio o vladavini bez vlade, o svetskom društvu bez svetske države? Da li će se kapitalisti osloboditi veze s državom i veze s radnom snagom? Možda će vlada ipak postojati, ali ne onakva na kakvu su ljudi navikli? Da li su oni koji su više odmakli u ovom razvoju superiorniji u odnosu na ostale?

„Amerikanizovanje“ se često povezuje s globalizovanjem. To su različiti procesi, koji možda zato što su SAD dominantni globalizator ponekad imaju sličnosti. U Deklaraciji nezavisnosti ističu se „život, sloboda i traganje za srećom“. Prilikom ulaska SAD-a u Prvi svetski rat naglašavana je potreba „da se u čitavom svetu obezbedi prostor za demokratiju“. U Evropi su se mnogi još u 19. veku bojali „tiranije demokratije“. Rano je ukazano na novu ulogu SAD-a. Godine 1901. je objavljena knjiga o amerikanizaciji sveta, a 1941. je u *Lajfu* obznanjeno da je 20. vek – vek Amerike. Tokom rata Ruzvelt (Rosevelt) je u pismu Staljinu (Сталин) poručivao kako ni jedna grupa ljudi ne može da bude dovoljno jaka da bi mogla da gospodari svetom (Tajna prepiska Ruzvelt – Staljin 1965: 192). Svetski ratovi su omogućili da se moć premesti iz Evrope u Ameriku, koja je bila pravi pobednik, jer su njeni ratni saveznici bili u ruševinama. Engleski je postao dominantan svetski jezik, a dolar opštepriznata

valuta. SAD su 1945. imale 50% udela u svetskoj proizvodnji i u svetskom bogatstvu. Taj procent se smanjuje i sada je oko tri puta manji nego 1945. Američka moć je još uvek najveća. Američka diplomatija je deklarirana kao „diplomatija sile“ (Nathan & Oliver 1976: 5). Bžežinski je dugo smatrao da dovoljno velika sila ne mora da se zaklanja ideologijom i pisao je o kraju ideologije (Brzezinski 1973: 93). Zatim je globalizovanje postalo za njega idealna, prirodna doktrina globalne hegemonije. Upozorio je da globalna prestonica nije Njujork, u kome je sedište OUN-a, već Vašington, u kome je skoncentrisana globalna politička, ekonomska i vojna moć. Vojnici SAD-a su 2005. bili u 120 zemalja (*Financial Times* 2005: 12. 7.). SAD ne napadaju, već oslobađaju druge zemlje. Nisu spremne da ustupe suverenost svetskoj vladi (Brzezinski 2004: 145f). Amerika zahteva od drugih da poštuju pravila koje sama krši kad joj ne odgovaraju. Po Bžežinskom se na procesu globalizovanja jasno može iščitati „Made in USA“ (Brzezinski 2004: 105). Može li se globalna dominacija opravdati globalizmom? Može li se Amerika smatrati demokratskom, ako se Kongres u slučaju Iraka odrekao svog izvornog prava objave rata i prepustio ga Predsedniku? Rimska republika je trajala par vekova, a onda je nastalo Rimsko carstvo. Neki misle da se SAD u mnogim slučajevima već ponašaju kao carstvo i da je američko ustrojstvo postdemokratsko. U SAD-u je u vreme Džordža Buša starijeg (Bush) obnovljen govor o „novom svetskom poretku“, a onda je u vreme Bila Klinton (Clinton) istaknuta spremnost da se preuzme vođstvo sveta. Raniji zapadni model je napušten; pobedio je model „divljeg zapada“. Za Bodrijara (Baudrillard) je Amerika jedino primitivno društvo današnjice, za Molnara (Molnar) bi SAD bez Evrope pripale trećem svetu (Bodrijar 1993: 13; Molnar 1996: 21). Po Bataju (Bataille), Amerika guta svet, a država koja se usprotivi biva destabilizovana (Bataj 2002: 10). Po Bžežinskom se „američka globalna moć sprovodi preko globalnog sistema koji je isključivo projektovan od strane Amerike tako da odslikava američko unutrašnje iskustvo. Ključno mesto u unutrašnjem iskustvu jeste pluralistički karakter američkog društva i američkog političkog sistema“ (Bžežinski 2001: 28). Može li se u isto vreme razmišljati o geopolitici svetske imperije i o demokratiji? Kisindžer (Kissinger) je poručivao da druge države moraju nastojati da sprovedu regionalne interese u okviru globalnog poretka, pod upravljačkom palicom

SAD-a. Neki podsmešljivo ponavljaju stare tvrdnje o „kokakolonijalizovanju“ ili „mekdonaldizovanju“ sveta. Po Čomskom je za SAD interes domaćih korporacija iznad drugih interesa (Čomski 1999). Hobsbaum (Hobsbawm) je primetio da je Velika Britanija, u vreme dok je bila globalna imperija, bila svesna da ne može svima da vlada i da ni onima kojima vlada ne može da naturi svoj model (Hobsbaum 2008: 150). Po Koprivici, Amerikanci često smatraju da je njihova zemlja obećana i da ima specijalni zadatak. SAD hoće vlast nad svima i teže da se svi ugledaju na njih. Mnogi ne žele ni da se potčine Americi ni da se ugledaju na nju. Koliko su u SAD u stanju da promisle osnov, metode i domete svoje politike? Da li može da im pomogne ono što je Karl Šmit (Schmitt) nazvao bezduhovna, depolitizujuća „neutralizacija“ (Šmit 2001: 66)? Hobsbaum je tvrdio da bi samo obrazovanje i razumevanje svojih pravih interesa mogli da pomognu Americi. Zar bi ponosna Amerika prihvatila da treba da se obrazuje? Po Polu Kenediju (Cenedy), *pax americana* neće trajati dugo kao *pax romana* (Kenedi 1999: 590).

Možda je već sad globalizovanje usmereno ustrojstvu koje se ne obazire na pojedince, grupe, države, pa čak ni na zajednice država poput OUN? Da li je nacionalna država mrtva, kada se stalno povećava broj država i broj kandidata za nove države? Pečujlić je smatrao da vlade više ne osećaju odgovornost prema građanima već isključivo prema nadnacionalnim organizacijama (Pečujlić 2002: 11). Većina vlada se javno još ne izjašnjava tako, već ističe svoju brigu za napredak. Ekonomija i tehnologija se razvijaju, ali socijalno staranje propada. Po Pečujliću postoje tri kruga rizika: ekološki, tehnološki i socijalni. Neki smatraju da je globalna stvarnost samo virtualna, odnosno da ljudi nisu u direktnom dodiru s njom. Možda je i tako, ali efekti koje izaziva su stvarni i nisu samo dobici, kako propagiraju entuzijasti globalizma, već i gubici, ili čak „globalna prevara“ i „globalni grabež“, kako upozoravaju pesimisti. Sve je veći strah od posledica globalizovanja. U SAD-u se plaše preseljenja radnih mesta u inostranstvo. Pesimisti zahtevaju da se globalizovanje prekine, jer nije urušena samo socijalna zaštita, već se konačno odustalo od slobode, jednakosti i bratstva, odnosno nude se njihovi bedni surogati. I briga o prirodi je kasno počela i u svetu je ostalo malo prirodnog. Raznovrsnost života je umanjena, ali Američki zavod za patente izdaje od 1987. patente za ljudske embrione,

fetuse, organe i ćelijske linije, a od 1988. patente za genetski transformisane životinje (Mander & Goldsmit 2003: 157ff). Ljudi žive okruženi dubrištima. Prirodna bogatstva nisu neiscrpna, pa ni privredni rast ne može da bude neograničen. Upozoreno je da je razvoj samo nova reč koja se upotrebljava umesto termina „kolonijalizam“ ili „imperijalizam“. Na primedbe u vezi održivosti razvoja stručnjaci Svetske banke su 1992. lakonski приметili: „Šta znači ‘održiv’? Održiv je razvoj koji traje“. Da bi se obezbedila poslušnost zemalja čija se prirodna bogatstva pljačkaju a uvaljuju im se nekorisna roba i otpaci, ometa se njihova samodovoljnost i nameće im se i „dužničko ropstvo“, uspešno isprobano još u 19. veku. Međunarodni monetarni fond (MMF), Svetska banka i Svetska trgovinska organizacija su usavršile ovaj pristup. Kada neka vlada pokuša da se iskobelja, organizuje se njena smena. Ako to ne ide lako, vlastodržac se ubija. Tranzicija posle propasti Istočnog bloka bila je praćena ekonomskim i socijalnim šokom. Možda stare teorije elite ne mogu potpuno da rasvetle stvaranje i delovanje globalne elite? Globalizovanjem upravljaju organizacije za čije se postojanje zna, ali čiji rad uglavnom nije otvoren javnosti. To su pre svega Savet za spoljne odnose SAD (CFR), Bilderberg grupa i Trilateralna komisija.

Da li se globalizovanje može uobličiti tako da ponudi uspešno uzajamno uticanje, sigurnost, blagostanje i slobodu? Mora li da bude ograničen broj onih koji se snalaze u haosu i mogu da žive koliko toliko sigurno u blagostanju, ali su ipak nezadovoljni jer žele još nešto, pre svega ono od čega su odustali da bi imali lagodan život – slobodu. Treba li većina da pristane na život u strahu, siromaštvu, usamljenosti i izolovanosti, jer im je čak i kretanje po svetu ograničeno? Sve je više podjarmljenih, uniženih, nesrećnih, bezemljaša, beskućnika, nezaposlenih i nezapošljivih, gladnih, bolesnih i očajnih, onih kojima nijedna želja ne može da se ispuni. I ova ojađena većina je uglavnom odustala od težnje slobodi. Bodrijar je smatrao da više nema ideje politike ni političkih avangardi. Politička igra se nastavlja iako nema utemeljenje. Sve izlazi iz tradicionalnog okvira politike i sve može da bude politika. Globalno društvo, oslonjeno na cirkulisanje informacija i beskrajno ponavljanje, je izraz transpolitičkog. Nemu većinu interesuje preživljavanje i potrošnja, a ne smisao. Na jednostavno pitanje Agneš Heler (Heller) „gde se osećamo kao kod kuće“ mnogi ne mogu da odgovore. Neki mogu da kažu

„svuda“, drugi mogu da tvrde „nigde“. Tamni lik globalizovanja je izazvao nove oblike fundamentalizma. Neke zaboravljene zarazne bolesti ponovo se šire. Na Balkanu su obnavljani izgoni. Može li globalizovanje da ponudi novu nadu ili konačno oduzima svaku nadu? Kakvo globalizovanje podržavaju nevladine organizacije?

Nema jedinstvenog modela globalnog razvoja. Ima mnogo planova izgradnje savremene vavilonske kule. Niču nove neizvesnosti. „Kazino-ekonomijom“ upravljaju krupni berzanski špekulanti, „kazino-politikom“ velike politikantske šičardžije. Stalno povećanje rizika je opasno. Po Burdijeu, oni sve nesigurniji u društvu mogu da se priklone fašistoidnom ekstremizmu. (Burdije 1999: 113). Oni dominantni obično uspeavaju da iskoriste unifikovanje. Opšte smerove ekonomskog i političkog razvoja određuju poluzvanične i nezvanične grupe. Svetska trgovinska organizacija i MMF kontrolišu da li se ekonomski razvoj odvija po planu, odnosno da li „elektronski novac“ sve brže kruži planetom. Gidens, koji je kao savetnik Blera (Blair) i Klintona bio svedok donošenja odluka koje su određivale smer globalizovanja, kaže da po nekima globalizovanje deli ljude na pobednike i poražene, one koji ubrzano napreduju i one koji ostaju u bedi i očajanju (Gidens 2005: 41). Ne mogu svi da budu među pobednicima. Ljudi često nisu u stanju da prate prebrzo urušavanje tradicije. Ugroženi su kohezija i kontinuitet društva. Da ne bi bila primećena veličina krize, proizvode se otupeli potrošački klonovi. Imaju li ljudi još volje, snage i mogućnosti da se izbore za svetliji lik globalizovanja?

Transnacionalne korporacije su „očišćene“ od morala. (Po Bžežinskom je i naziv „transnacionalne korporacije“ zastareo, pa treba govoriti o „globalnim korporacijama“.) Njihovi osnovni ciljevi, stalni rast i sve veći profit, nedostižni su bez agresivnosti. Korporacije nastoje da u zemljama u kojima deluju menjaju zakone prema svom interesu i uvek brzo i efikasno utiču na one koji donose političke odluke. Gorc je 1988. tvrdio da je tradicionalni rad mrtav i predvideo da će u najrazvijenijim društvima biti 25% stalnih, 25% privremeno zaposlenih, a ostali će biti marginalno zaposleni, poluzaposleni i nezaposleni (Gorz: 1988). Po Gorcu je kapitalizam uvek usredsređen na profit i moć, a sada je u stanju da se u toj težnji liši čoveka. Borba za čovečnost čoveka se nastavlja (Gorz 2003: 120; Rifkin 1995).

Posle Drugog svetskog rata je tvrđeno da su i prezrene demokratije bolje od Hitlerovih i Musolinijevih bandi (Koch 1994: 39). Mora li demokratija da bude za sve ista? U globalizovanju se spominju demokratski standardi, iako se najčešće stremi postdemokratiji. Pri konstituisanju demokratskih režima mnogi ostaju izvan *demos*-a. I pri oblikovanju naddržavne demokratske zajednice mnogi ostaju van nje, a oni u njoj odustaju od demokratske procedure. Nepoželjno je, tvrdi Badiju (Badiou), ne biti demokrata (Badiju 2009: 28). Ko je, međutim, demokrata i šta danas znači demokratija? Odavno je postavljeno pitanje da li za demokratiju mogu da budu prihvatljive i partije za koje je demokratija neprihvatljiva. Za globalizatore nisu prihvatljivi oni koji ne prihvataju njihov demokratski model, u kome se podrazumeva da prostor demokratije mora da bude sužen i da odnosi među državama ne mogu da budu demokratski. Postdemokratski omotač programirane nejednakosti će moći samo kratkoročno da smiri narastajuće napetosti. Neoliberalistički pristup zasad sadrži isuviše neusaglasivih suprotnosti. Po Gidensu je potrebno „demokratizovanje demokratije“ (Gidens 2005: 98). Šta se krije iza ove formule?

Američki „kazan za topljenje“ je namenjen useljenicima. Sada je sličan kazan predviđen za topljenje nacija, da bi od istopine mogla da se oblikuje bezlična svetska imperija. Da li će kazan za topljenje nacija uvek uspešno da radi? Kada je na Istoku propao internacionalistički kazan za topljenje nacija, pokazalo se da su nacije preživele. Da li će biti otporne i na topljenje u globalističkom kazanu? Nacije su nastale u trenutku kada je društvenu koheziju koju je obezbeđivala religija valjalo zameniti novom vrstom kohezije. Da li je danas ponuđen savremeniji, snažniji „lepak“? Globalizatori zasad ne napadaju direktno svetske religije, ali je osipanje vernika u nekim od njih delimično uzrokovano i globalizovanjem. S druge strane, globalizam je jedan od uzroka nicanja novih religija i jačanja transnacionalnog fundamentalizma. Mora li globalizovanje da bude uvek praćeno atomizovanjem? Samo od bezličnih atoma mogu se po volji graditi različiti spojevi. Globalizam uglavnom podrazumeva postojanje umrvljućeg i umrtvljujućeg lokalizma, ali ne i lokalizma koji bi mogao da mu se suprotstavi. Po Kastorijadis, univerzalni civilizacijski obrazac može da se širi samo ako se unište svi drugi obrasci (Castoriadis 1977-1986: 35ff). Za sada još postoje mnogi lokalni i regionalni obrasci, ali se oni postepeno menjaju i uglavnom

prilagođavaju globalnom obrascu. Mogu li se lokalnim pristupima smanjiti pritisci globalnog? Azijski „tigrovi“ prihvatili su zapadnu tehnologiju i zapadni ekonomski i politički cinizam, ali ne i veći deo zapadne kulturne tradicije. Po Čomskom je novi svetski poredak namenjen bogatašima, ali je najopasnija sila ikad puštena u svet, jer znanja koristi bez moralnih ograničenja. Po Gidensu, živimo u svetu novih nepredvidljivosti. Rizik nije sasvim globalizovan. Postoji jedino opšti rizik iščeznuća ljudskog roda. Čak i ograničeni nuklearni rat mogao bi da izazove „nuklearnu zimu“ koju možda nijedno stvojenje ne bi preživelo. Pojavljuju se novi rizici i nema stručnjaka koji bi mogli potpuno da ih otklone. Iako se govori o „neutralizovanju“, politika je sve dramatičnija. U njoj se obistinjuje Ničeovo (Nietzsche) upozorenje: „Prijatelji moji, prijatelja nema“. U liberalno-demokratskim ustrojstvima priča se o „poslednjem ratu čovečanstva“, a stalno promovisu novi neprijatelji i rat „za osiguranje mira i humanosti“. Doista se i dalje ratuje zbog interesa a ne zbog principa.

Savremeno društvo je shvatano različito. Neki su bili ubeđeni da će nauka nekako obezbediti njegov dalji razvoj, drugi da će ga politika odvesti u živo blato. Nema odgovora na sve veće izazove, pa se najmanje varamo ako kažemo da se radi o društvu opšte krize. Pitanje je ko dizajnira krizu. Lenjin je 1915. smatrao da su Sjedinjene Države Sveta moguće samo kao socijalistički projekt. Galbrajt (Galbraith) i Rostov (Rostow) su bili ubeđeni da je zapadno društvo prevladalo svoju krizu i da istok može da prevlada svoju prihvatajući globalni model Zapada. Možda je Zapad, težeći i dalje neograničenom bogaćenju, uspeo da nametne shvatanje o deregulaciji i da delimično izveze svoju krizu na Istok? Ona se ne može stalno sklanjati iz svog dvorišta. Kriza je postala opšta, mada su je na Istoku bolnije osetili. Tu je „šok-terapija“ potpunog odustajanja od socijalne pravde, i „prodavanja“ Zapadu u bescenje svega za šta je zainteresovan, stvorila velika invalidna područja, a mnogim pojedincima, porodicama i grupama upropastila život. Iako globalizovanje nije nešto novo, dugo na njega nije obraćana veća pažnja. Najviše se pričalo o globalizovanju kriminala i terora. Tek posle 1989. postao je realan projekt grozničavog političkog globalizovanja, odnosno opšte konkiste „turbokapitalizma“. Možda je Šumpeterov (Schumpeter) termin „kreativna destrukcija“ pogodniji? Sada su interesi tako prepleteni da je najviše uvažavano pravo – pravo jačeg. Najjači

ima i najviše prava. Globalizovanja nema bez iskorenjivanja. Smatra se da ne treba da postoji ništa potpuno lokalno i da većinu veza s lokalnim treba pokidati. Može li čovek da se oslobodi težnji za sigurnošću: za bezbednom životnom situacijom, za ljudima od poverenja oko sebe, za sigurnim znanjem? Moraju li te težnje da vode razočarenju? U životu uvek ima iznenađenja, ponašanja ljudi ne možemo da predvidimo, znanje nikad nije sasvim sigurno. Jedino plutokratska vladavina više nigde nije iznenađenje i mnogi su je prihvatili kao neminovnost. Bogati se u novom svetskom poretku takmiče, ali zajedno sprečavaju ostale da izađu iz siromaštva. Malo je država koje mogu da uglavnom spreče uticaje i pritiske koji potiču van njih, odnosno da većinu odluka donose samostalno. Nivo spoljašnje kontrole nije uvek jasno uočljiv. Moćni nekad štite nemoćne, ako im ovi plate „zaštitu“. Neke države su se za sada održale na starim mestima, ali su mnoge gurnute na gora mesta. Suprotstavljeni ovakvom globalizovanju označeni su kao „snage mraka“ koje treba uništiti. Političko ustrojstvo kome se teži u svetskom društvu ne liči na državno. Svetska država je možda ostavljena za kasnije faze. Ideja svetske države ima lošu reputaciju. Još je Anselm Foerbach (Feuerbach), osporavajući Napoleonovu (Napoleon) politiku, kritikovao svetsku državu kao grobnicu čovečanstva. U svetskom društvu se nadređeni trude da prigrabe prava i odrede dužnosti, a potčinjenima prepuste poslušnost i kazne. Savremena naddržavna politika se ne može svesti na napor da se omogući stvaranje međunarodnih pravnih normi koje ne dele ljude na prijatelje i neprijatelje. Bez obzira na slovo normi, podela i dalje postoji.

Kako se od ideje uma stiglo do globalnog dirigovanog haosa, nasilja, manipulisanja i pljačke, do globalnog proizvođenja besmislenog života? Zašto se, posle tvrdnje o „smrti Boga“, stiglo i do tvrdnje o „smrti čoveka“? Kako živeti u svetu ispunjenom „mrtvim ljudima“? Može li dugo da opstane društvo lišeno prave kulture? Ima li smisla govoriti o budućnosti onima koji smatraju da je budućnost već završena? Čomski je smatrao da je u osnovi novog svetskog poretka „istorijski inženjering“, odnosno biranje i povezivanje istorijskih činjenica tako da se od pogleda zainteresovanih sakrije ono što se stvarno dešava u svetu. Epohu „planetarnog nihilizma“ ne može da pronikne nihilistička teorija. Samo radikalna filozofska kritika društva bi možda mogla da vodi razumevanju užasa postoje-

ćeg stanja. Možda će se oni koji shvate njene poruke suprotstaviti daljem propadanju čoveka i društva? Mnogi misle da je takva filozofija nemoguća ili nekorisna, pa od nje treba dići ruke. Ona se ne uklapa u „kulturu za sve“, kako je masovnu kulturu označavao Malro (Malraux). Valjalo bi razviti drugačiju kulturu, u kojoj bi se vodila briga o svakom pojedincu i njegovim mogućnostima da postane ličnost, mada svi nikada neće dopreti do nje. Mnogima se pitanja o savremenom čoveku i društvu ne sviđaju. Nijedno pitanje ne nestaje ako tvrdimo da se ne slažemo s pitanjem. U drugačijoj kulturi mogla bi da se osluškuju i filozofska pitanja. Mnogi postmoderani filozofi su prozreli osnovne osobine savremenog društva, ali su ih prihvatili kao nešto na šta ne mogu da utiču. Zbog toga je postmoderna često paralelna s globalizovanjem odozgo. Moć ume da većinom manipuliše kao masom, pojedince koji postavljaju nezgodna pitanja potisne na margine, a s onima koji ispolje želju da joj se suprotstave obračuna. Nekad je škola bila stub nacionalne države, sada je oruđe globalizovanja. Kultura podrazumeva duhovno bogaćenje, a globalizovanja za sada nema bez neoprimitivizma, pustošenja koje uključuje i duhovno siromašenje.

Na srednjovekovnom Zapadu vlast nije bila jedinstvena. Vladar ju je delio s vazalima ispod sebe i carem i papom iznad sebe. Izgleda da je svet opet ušao u razdoblje nejedinstvene vlasti, podeljene između državne i nad-državne moći. Mnogi smatraju da se kod važnih pitanja sve češće ostvaruje, bez obzira na izjave i zaklinjanja, samo ono što hoće svetska moć. Ako je u srednjovekovnom haosu podeljene vlasti i sukobljene lojalnosti na kraju nađeno rešenje i stvoren nov civilizacijski obrazac, da li će i savremeni kaos vremenom da dovede do oblikovanja novog obrasca? Za sada se ono novo nazire i kao uvećanje oholosti, hipokrizije, podjarmljivanja, zlostavljanja, varanja, korupcije i očajanja. Izgleda da se ka novom ide u skladu s interesima neznatne manjine, koja ne smatra za shodno ni da obnaroduje osnovne principe svog projekta. Novi svetski poređak promovišu najbogatiji i teže da sami njim upravljaju. Bogati i moćni ipak nisu jedinstveni kao što izgleda. Razlike postaju sve veće i nedovoljno se razmišlja o mogućim velikim sukobima, koji ne bi samo snažno protresli svet, već ga možda i potpuno uništili. Po Cigleru se gospodari sveta ponašaju kao predatori koji love u svetskoj džungli. Neki tvrde da je za narode trećeg sveta treći svetski

rat davno počeo. Po Štiglicu tu galopiraju četiri savremena jahača apokalipse: glad, žeđ, epidemija i rat, koji unište za godinu dana više ljudi nego što je stradalo u Drugom svetskom ratu (Stiglitz 2002: 13). Zemlje u tranziciji će opstati samo ako se izbore s korumpiranom vlašću i tajkunskom ekonomijom.

Globalizovanje različito vide iz raznih delova sveta. U bivšim socijalističkim zemljama očekuju da će uspeti da se priključe bogatim zemljama. U zemljama trećeg sveta siromašni se nadaju da će bar malo popraviti položaj. Amerika, dugo svetska periferija, preuzela je ulogu središta. Pogled iz Amerike opisao je Čomski pitanjem koje postavljaju američki moćnici „ima li tu nečega za nas“ (Čomski 1998: 272). U Americi budućnost ipak sve češće vide kao opštu katastrofu. Sve više je filmova o sudnjem danu. Možda je pogled iz Evrope najzanimljiviji, jer su početni impulsi globalizovanja nastali u Evropi? Kakva može da bude uloga Balkana, nekadašnje „prve Evrope“, u ujedinjenoj Evropi i u svetu?

O globalizovanju se do sada mnogo govorilo i pisalo, ali objedinjenog shvatanja za sada nema. Globalizovanje je i dalje otvoren problem. Ako je američka Deklaracija nezavisnosti upućivala na načine praktične primene ideja sadržanih u dugo razvijanim teorijama društvenog ugovora, nekakva „Deklaracija međuzavisnosti“ bi možda jednog dana mogla da ukaže na mogućnosti primene ideja koje se mogu naći u različitim teorijskim shvatanjima promeњenih odnosa u savremenom svetu. Da li je ustrojstvo svetskog carstva moguće popravljati? Može li se umesto „globalnog carstva“ razviti „planetarno civilino društvo“? Kejnsova (Keynes) tvrdnja da smo, dugoročno gledano, svi mrtvi je tačna, ali je problem kako urediti svet da život ne bi bio samo čekaonica smrti.

Primljeno: 22. maj 2011.

Prihvaćeno: 20. jun 2011.

Citirana literatura

Akselos, Kostas (1972), *Na putu ka planetarnom mišljenju*, Zagreb, Stvarnost.
Badiju, Alen (2009), *Pregled metapolitike*, Beograd, Filip Višnjić i Institut društvenih nauka.

Bodrijar, Žan (1993), *Amerika*, Beograd, Buddy boks i kontekst.

- Brzezinski, Zbigniew (2004), *Američki izbor. Globalna dominacija ili globalno vodstvo*, Zagreb, Politička kultura, Podgorica, CID.
- Brzezinski, Zbigniew (1973), *La civilisation technétronique*, Paris, Calman-Levy.
- Burdije, Pjer (1999), *Signalna svetla. Prilozi za otpor neoliberalnoj invaziji*, Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Bžežinski, Zbignjev (2001), *Velika šahovska tabla*, Podgorica, CID / Banja Luka, Romanov.
- Castoriadis, Cornelius (1977-1986), *Domaines de l'homme – Les carrefours du labyrinthe*, Paris, Edition du Seuil.
- Čomski, Noam (1999), *Profit iznad ljudi. Neoliberalizam i globalni poredak*, Novi Sad, Svetovi.
- Čomski, Noam (1998), *Svetski poredak, stari i novi*, Beograd, SKC.
- Dahl, Robert A. (1956), *A Preface to Democratic Theory*, Phoenix Books, Chicago, The University of Chicago press.
- Dahrendorf, Ralf (2001), *Die Krisen der Demokratie*, München, C. H. Beck.
- Giddens, Antony (1997), *Konsequenzen der Moderne*, Frankfurt/M., Suhrkamp.
- Giddens, Antony (1998), *The Third Way: The Renewal of Social Democracy*, Cambridge, Polity Press.
- Gidens, Entoni (2005), *Odbegli svet. Kako globalizacija preoblikuje naše živote*, Beograd, Stubovi kulture.
- Gidens, Entoni (1988), *Posledice modernosti*, Beograd, Filip Višnjić.
- Gorz, André (2003), *L'Immatériel. Connaissance, valeur et capital*, Paris, Galilée.
- Gorz, André (1988), *Métamorphoses du travail. Quête du sens*, Paris, Editions Galilée.
- Hardt, Michael; Negri, Antonio (2000), *Empire*, Paris, Exils Editeur.
- Held, David; McGrew, Anthony, eds, (1999), *The Global Transformation Reader*, Cambridge, Polity Press.
- Hirst, Paul Q., Thompson, Grahame (1999), *Globalization in Question: The International Economy and the Possibilities of Governance*, Cambridge, Polity Press.
- Hobsbaum, Erik (2008), *Globalizacija, demokratija i terorizam*, Beograd, Arhipelag.
- Jaspers, Karl (1949), *Vom Ursprung und Ziel der Geschichte*, München.
- Kenedi, Pol (1999), *Uspon i pad velikih sila. Ekonomska promena i ratovanje od 1500. do 2000. godine*, Podgorica, CID / Beograd, Službeni list SRJ.
- Koch, Hall (1994), *Šta je demokratija*, Beograd, Beogradski krug.

- Mander, Jerry; Goldsmith, Edvard /prir./, (2003), *Globalizacija*, Beograd, CLIO.
- Molnar, Tomas (1996), *Amerikanologija. Trijumf jednog planetarnog modela*, Beograd, SKC.
- Morin, Edgar (2001), *L'humanisme et la Révolution française ont battu la Révolution russe*, Paris, Le Monde, 23/24. 2, 12.
- Nash, Kate (2000), *Contemporary Political Sociology (Globalization, Politics and Power)*, London, Blackwell.
- Nathan, James A.; Oliver, James K. (1976), *United States Foreign Policy and World Order*, Litle, Brown and Company.
- Pečujlić, Miroslav (2002), *Globalizacija. Dva lica sveta*, Beograd, Gutembergova galaksija.
- Rifkin, Jeremy (1995), *The End of Work*, New York, Putnam's Sons.
- Stiglitz, Joseph E. (2002), *Globalization and its Discontents*, London, New York, Allen Lane Penguin Books.
- Šmit, Karl (2001), *Norma i odluka. Karl Šmit i njegovi kritičari*, Beograd, Filip Višnjić.
- Šolte, Jan Art (2009), *Globalizacija. Kritički uvod*, Podgorica, CID.
- Tajna prepiska Ruzvelt – Staljin*, (1965), Zagreb, Epoha.
- Tili, Čarls (1997), *Suočavanje s društvenim promenama*, Beograd, Filip Višnjić.
- Ziéglér, Jean (2002), *Les nouveaux maîtres du monde et ceux qui leur résistent*, Paris, Fayard.

Boško Telebaković

PROBLEMS OF GLOBALIZATION

Summary

The world has been going through the process of economical, political and cultural integration for a long time. At the end of the 20th century, the integration received a new meaning. In the world's policy, sovereign countries were in conflict or collaborated earlier. A stricter hierarchy of economical and political power hubs is being established now. In such processes of globalization, differences in development, wealth and power arise, people are less safe, the sovereignty of national states is being violated. The story of equality remains in the sense of disappearance of cultural differences in floods of non-cultural culture. It is difficult to talk about democracy when the world's power is getting stronger and stronger. Is it possible to have a globalization which would not affect human rights, and which would not prevent people from taking care of truth, freedom and happiness?

Key words: globalization, localization, safety, equality, democracy, state, nation, sovereignty, culture, freedom